

Carex colchica J.Gay: kilometervreter

Jacob Koopman¹, Frits (C.F.) van Beusekom², Wieger Poelstra³ & Otto (O.G.) Zijlstra⁴

1. ul. Kochanowskiego 27, 73-200 Choszczno (Polen);
e-mail: jackoopman@e-cho.pl
2. La Carrière, 36300 Rosnay (Frankrijk);
e-mail: fvanbeusekom@yahoo.com
3. Buizerd 7, 9231 KV Surhuisterveen; e-mail: wiegerp1@gmail.com
4. Lekstraat 44, 7523 HW, Enschede; e-mail: ogzijlstra@zonnet.nl

***Carex colchica* J.Gay: kilometervreter**

Carex colchica J.Gay werd eind april 2012 massaal aangetroffen in droge, zandige wegbermen tussen Hardenberg (Overijssel) en Coevorden (Drenthe) over een lengte van meer dan tien kilometer. Deze soort is rond eind april gemakkelijk te traceren vanuit de auto vanwege de opvallende, strokleurige bloeiwijzen. Het massale voorkomen van deze traditioneel als zeldzaam beschouwde soort was aanleiding zijn actuele verspreiding in het centrale en oostelijk deel van het land nader te onderzoeken.

***Carex colchica* J.Gay in roadsides**

In late April 2012, *Carex colchica* J.Gay was found growing along sandy stretches of roadside over 10 km in length, between Hardenberg (Province of Overijssel) and Coevorden (Province of Drenthe). The species was very abundant in these stretches. Due to their conspicuously straw-coloured inflorescences present at that time, the plants were easy to spot by car. The massive occurrence of *C. colchica*, which had hitherto been considered rare in the Netherlands, called for further investigation of the actual distribution of this species in the central and eastern regions of this country.

Inleiding

Lange tijd werden *Carex arenaria* L. (Zandzegge), *C. colchica* J.Gay (als *C. ligerica* J.Gay; Rivierduinzegge) en *C. pseudobrizoides* Clavaud (als *C. reichenbachii* Bonnet; Valse Zandzegge) in Nederland als één soort opgevat door Van der Meijden, voor het eerst in de 21^e editie van Heukels' Flora van Nederland.¹ Addink & Van der Meijden² wijdden er een artikel aan in *Gorteria* en concludeerden dat er te veel overgangen tussen de drie taxa bestaan om ze als drie volwaardige soorten te beschouwen. *Carex colchica* en *C. pseudobrizoides* heetten toen nog resp. *C. ligerica* J.Gay (niet Gray!) en *C. reichenbachii* Bonnet. In de laatste, 23^e editie van Heukels' Flora van Nederland kwam Van der Meijden³ evenwel verrassend terug op zijn eerdere opvatting: *C. colchica* en *C. pseudobrizoides* werden in hun oude soortstatus hersteld, naast *C. arenaria*. Ook in de omringende landen worden deze drie taxa als goede soorten beschouwd.⁴ *Carex colchica* en *C. pseudobrizoides* zijn echter twee zeldzame *Carex*-soorten waar menig (Nederlands) botanicus helaas nog geen goed beeld van heeft, mede daar deze soorten lange tijd niet werden onderscheiden van de veel algemenere *C. arenaria*.

Dit artikel gaat in op de actuele verspreiding van *C. colchica* in Nederland. De nomenclatuur is overeenkomstig Koopman.⁴

Carex colchica en *C. pseudobrizoides*, een close-up

Van der Meijden³ geeft als habitat voor *Carex colchica* (als *C. ligerica*): “Op ± droge graslanden op zand langs de grote rivieren. Zeld. in F, vooral langs de Maas en de Geld. IJssel, minder langs de Waal, Rijn en Lek.” De soort is, evenals *C. praecox* Schreb. (Vroege zegge) een vroeg bloeiende soort. Traditioneel wordt eerstgenoemde in ons land, in tegenstelling tot *C. pseudobrizoides*, beschouwd als een typische stroomdalsoort, zoals de Nederlandse naam Rivierduinzegge al aangeeft. Zijn huidige verspreiding wijkt evenwel sterk af van dit beeld. Dit artikel geeft daarvan het meest recente overzicht. *Carex colchica* en *C. pseudobrizoides* zijn goed van elkaar te onderscheiden, zowel morfologisch als ecologisch; zie hieronder.

Voor *Carex pseudobrizoides* (als *C. reichenbachii*), geeft Van der Meijden³ als habitat: “Op zandgrond in droge bossen en langs beschaduwde wegkanten. Zeld. in Du, H en in het grensgebied van F en S.” Deze soort is een stuk zeldzamer in Nederland dan *C. colchica*. Hij bloeit later dan *C. colchica*, die eind april volop in de bloei staat. *Carex pseudobrizoides* begint dan net te bloeien. *Carex pseudobrizoides* is forser dan *C. colchica*. De bloeiwijze is gemiddeld langer en draagt meer aartjes. De 4–6 vrouwelijke aartjes bij *C. colchica* zijn donkerbruin, die van *C. pseudobrizoides* bleek-bruin tot crème en in het midden van de bloeiwijze soms iets gebogen. *Carex pseudobrizoides* vertoont op zijn groeiplaatsen hetzelfde gedrag als *C. brizoides* L.



Fig. 1. *Carex colchica* J.Gay (Rivierduinzegge) in de wegberm van de N35 bij 't Lochter, Nijverdal (Overijssel), op 2 mei 2012. Foto: Otto Zijlstra.

(Trilgraszegge): hij vormt ook enorme haarden of klonen. In het vroege voorjaar zijn de oude bladen van vorig seizoen nog als lange, droge, strokleurige slierten aanwezig. *Carex pseudobrizoïdes* is meer een bossoort, zoekt althans meer de schaduw dan de bermtoerist *C. colchica*. Dit zou mede een verklaring kunnen zijn voor de latere bloei van *C. pseudobrizoïdes*. In een volgend artikel zal *C. pseudobrizoïdes*, met inbegrip van zijn verspreiding in Nederland, nader worden beschouwd.

Voorkomen van *Carex colchica* in Nederland

Carex colchica is gedurende de laatste jaren van een flink aantal nieuwe vindplaatsen vermeld. Enkele voorbeelden:

- Egbert de Boer vond de soort in 2010 in de wegberm van de N310 tussen Nunspeet en Doornspijk (Gelderland).
- Benno te Linde en Louis-Jan van den Berg vonden de soort vanaf 2000 vooral in Gelderse provinciale wegbermen: N314 tussen Toldijk en Baak N317, tussen Doesburg en Laag Keppel, N344 tussen Deventer en Twello, N345 tussen Apeldoorn en Zutphen, N346 tussen Zutphen en Lochem, N789 bij Klarenbeek, N790 ten noorden van Wilp. Verder langs de A-50 bij Loenen en in enkele gemeentelijke wegbermen bij Apeldoorn en Gaanderen. Verder vonden ze de soort op rivierduinen langs de IJssel bij Cortenoever en de Vreugdenrijkerwaard (Overijssel), langs de Bergsche Maas bij Ammerzoden en in de Koekoekswaard bij Ameide (Zuid-Holland). Ze vonden de soort ook op dijken in Gelderland: Kwartierse dijk bij Babberich, De Veluwe Bandijk bij Voorst en op het befaamde dijkje bij Tolkamer. De soort groeide zelfs op de begraafplaats bij Bussloo (Gelderland). Alles bijeen genomen troffen de beide floristen de soort in Gelderland in 66 kilometerhokken aan tijdens de periode 2003–2011.⁵
- Joop Kleuver trof de soort in 2011 op meerdere plekken aan langs de N35, ten westen van Nijverdal (Overijssel).
- Frits van Beusekom (tweede auteur) ontdekte sinds 1990 een tiental nieuwe vindplaatsen in het Rijngebied en wel langs de Veluwezoom en de zuidelijke Utrechtse Heuvelrug.

Deze vondsten waren mede reden om op zaterdag 28 april 2012 op nader onderzoek uit te gaan. Allereerst werden enkele locaties langs de N35, omgeving Nijverdal (Overijssel), bezocht. De soort staat hier in droge, zandige wegbermen, vaak kloonsvormend, en dus massaal. Zo'n kloon laat zich eind april verrassend gemakkelijk vanuit de auto spotten vanwege de strokleurige bloeiwijzen (Fig 1), veroorzaakt door de crèmekleurige meeldraden en de witte stigma's (Fig. 2).

Wie eenmaal dit beeld te pakken heeft, kan vervolgens de soort eenvoudig vanuit de auto traceren op andere plaatsen. Dit bleek op die bewuste zaterdag aan het einde van de dag toen twee van de vier auteurs samen huiswaarts keerden. Net voorbij Hardenberg, richting Coevorden, langs de N34, werd de aandacht getrokken door een bleekgeel-wit bloeiende *Carex*-soort. Onmiddellijk werd gedacht aan *C. colchica* en dit vermoeden bleek juist. Over een lengte van tien kilometer, van hectometerbordje 35.5 tot 45.5, werd de soort massaal waargenomen in beide wegbermen. Dit betreft vrij zeker de grootste populatie van ons land. Daar de vondsten tot zelfs voorbij Coevorden reiken, betreft dit tevens een nieuwe soort voor Drenthe.

De laatste auteur ging enkele dagen later, op 2 mei 2012, nu samen met Pieter Stolwijk, meerdere kansrijk geachte bermen van provinciale N-wegen in FLORON-district Twente langs, op zoek naar nieuwe groeiplaatsen van deze soort. Zij wisten



Fig. 2. Bloeiwijzen van *Carex colchica* J.Gay (Rivierduinzegge) van bloeiende planten in de wegborm langs de Wilpsedijk (N790) ten noorden van Wilp (Gelderland) op 28 april 2012: a. een normale plant met 4 aartjes; b. een plant met veel aartjes (standplaatsmodificatie van bepekelde wegbormen). Foto's: Wieger Poelstra.

Carex colchica in 20 kilometerhokken te scoren. Saillant detail: de soort was nog niet eerder gevonden in FLORON-district Twente, toch één van de best onderzochte districten van Nederland. Pieter Stolwijk trof de soort een dag later op verschillende plekken aan langs de weg Deventer-Holt en Zutphen-Lochem.

In Fig. 3 is in zwart aangegeven uit welke 65 atlasblokken *Carex colchica* momenteel, dat wil zeggen na 1975, bekend is. In elk atlasblok en zelfs in elk betreffende kilometerhok is de soort meestal zeer ruim vertegenwoordigd. In grijs zijn de atlasblokken aangegeven waar de soort vóór 1975 ook voorkwam. In Tabel 1 is weergegeven in hoeveel atlasblokken *C. colchica* sinds 1975 in Nederland voorkomt op de desbetreffende kaartbladen. Alhoewel de soort volgens Koopman⁴ in grote delen van Europa voorkomt, is het areaal in Nederland thans beperkt tot slechts 12 kaartbladen. Kaartblad 33 is daarbij het zwaartepunt, met 16 atlasblokken.

Tabel 1. Aantal atlasblokken met *Carex colchica* J.Gay (Rivierduinzegge) per kaartblad (**vet**) van de topografische kaart van Nederland. Alhoewel de soort volgens Koopman⁴ in grote delen van Europa voorkomt, is het areaal in Nederland thans beperkt tot slechts 12 kaartbladen; met 16 atlasblokken is kaartblad 33 daarbij het zwaartepunt van de verspreiding van de soort in Nederland.

		21: 5	22: 5
		27: 8	28: 5
		33: 16	34: 1
38: 2	39: 6	40: 9	41: 2
	45: 2	46: 4	

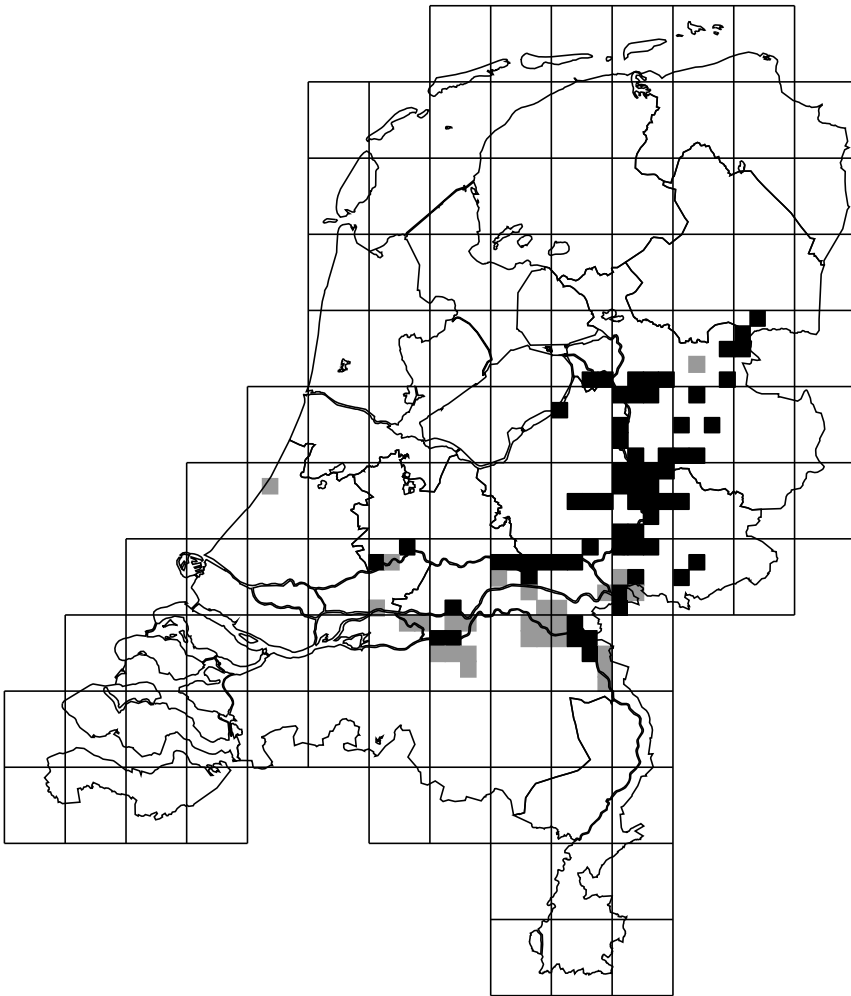


Fig. 3. Voorkomen van *Carex colchica* J. Gay (Rivierduinzegge) in Nederland. Atlasblokken waar de soort na 1975 is gevonden zijn met zwart aangegeven. Atlasblokken waar de soort vóór 1975 voorkwam, maar daar sindsdien niet meer zijn waargenomen, zijn met grijs aangegeven.

Opvallend is met name de teloorgang in het Maasgebied, waar veel rivierduin verdwenen is. Intensief en gericht zoeken in de juiste periode van het jaar, eind april/begin mei, zou mogelijk helderheid kunnen verschaffen op de vraag of de soort daar daadwerkelijk verdwenen is.

In juni 2011 verzamelden de eerste en de derde auteur rijp materiaal van *Carex colchica* in een wegberm langs de N790 ten noorden van Wilp (Gelderland). Dit materiaal had soms wel 20 aartjes, opmerkelijk veel voor *C. colchica*, die doorgaans 4–6 aartjes heeft (Fig. 2). Derhalve werd op 28 april 2012 ook deze groeiplaats weer

met een bezoek vereerd. In de wegberm stonden normale planten van *C. colchica* met 4–6 aartjes, maar ook, dicht tegen de weg aan, planten met aanmerkelijk meer aartjes. Bovendien waren deze planten wat stugger en hadden tevens een breder blad. De tweede auteur constateerde dit verschijnsel ook in diverse bermen in het Rijngebied. Ons inziens hebben we hier te maken met een standplaatsmodificatie, mogelijk onder invloed van pekelen. Een soortgelijke ‘vergroving’ van fenotypen werd door de tweede auteur geconstateerd op vermeste en verruigde standplaatsen.

Carex colchica, vanouds beschouwd als een zeldzame soort, werd naast zijn klassieke standplaatsen op rivierduinen en in rivierduinachtige situaties ook wel in zandige bermen in het Fluviaatiele district aangetroffen. In zoverre is zijn voorkomen in wegbermen niets nieuws. Evenwel is het thans geconstateerde, vaak massale en faciesvormende optreden langs provinciale wegen in Overijssel en Gelderland – dus steeds verder buiten het natuurlijke areaal van de soort – nooit eerder waargenomen. Als zoiets al lange tijd aan de orde was geweest, is het niet waarschijnlijk dat dit onze floristen volledig zou zijn ontgaan. Het lijkt daarom te gaan om een relatief recente expansie van de soort, waarvan het eind mogelijk nog niet in zicht is. Wat betreft de oorzaak ligt het voor de hand te denken aan het bermbeheer. *Carex colchica* wordt mogelijk mede verspreid door het maaien van de bermen – op een tijdstip dat deze soort al lang is uitgebloeid en dan dus volop in de vrucht zit. Het laatste woord hierover is zeker nog niet gesproken; wij hopen hierop in een volgend artikel terug te komen.

Slotopmerkingen

Nu *Carex arenaria* s.l. door Van der Meijden³ weer is opgesplitst in *C. arenaria* s.str., *C. colchica* en *C. pseudobrizoides* is het voor botanici van belang om van deze soorten een goed beeld te krijgen. Hopelijk draagt dit artikel daartoe bij en gaan de floristen meer op deze relatief vroegbloeiende soorten letten. Het door ons gepresenteerde recente overzicht van atlasblokken is zeker nog niet volledig.

Aan de hand van enkel herbariummateriaal krijgt men geen goed beeld van deze soorten, zo is gebleken. Men krijgt het beste beeld van *Carex colchica* en *C. pseudobrizoides* door het observeren van populaties in het veld. Wat de eerstgenoemde soort betreft, is daartoe tussen eind april en half mei volop gelegenheid in zandige, schrale bermen van provinciale wegen in met name de provincies Overijssel en Gelderland.

Onze dank gaat uit naar Ruud Beringen, Egbert de Boer, Piet Bremer, Joop Kleuver, Benno te Linde en Pieter Stolwijk voor het aanleveren van verspreidingsgegevens. Ruud Beringen danken we voor het samenstellen van de verspreidingskaart, Fig. 3. De door FLORON aangeleverde gegevens zijn afkomstig uit de Nationale Database Flora en Fauna, NDFF. De auteurs houden zich aanbevolen voor aanvullingen en opmerkingen, en voor verspreidingsgegevens inzake *C. pseudobrizoides*. Men kan deze digitaal zenden aan de eerste auteur.

1. R. van der Meijden. 1990. Heukels' Flora van Nederland, ed. 21. Wolters-Noordhoff, Groningen.
2. M.J. Addink & R. van der Meijden 1984. *Carex arenaria* L., *C. reichenbachii* Bonnet en *C. ligerica* Gray in Nederland. Gorteria 12: 123–130.
3. R. van der Meijden. 2005. Heukels' Flora van Nederland, ed. 23. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten.
4. J. Koopman 2011. *Carex Europaea*, 1. Margraf, Weikersheim.
5. Schriftelijke mededeling van Benno te Linde, Babberich, 7 mei 2012.

Rectificatie

In het artikel van Jacob Koopman over *Carex xploegii* Jac.Koopman (Gorteria 35, aflevering 5: *Carex xploegii*, een nieuwe naam voor *Carex otrubae* Podp. × *C. paniculata* L.) staat in de Latijnse beschrijving op pag. 175 in de vijfde regel een storende fout: “Utriculi 3–4 cm longi”. Dat moet natuurlijk zijn: **Utriculi 3–4 mm longi**.

In de Nederlandse beschrijving op dezelfde pagina (onder de Latijnse beschrijving) staat de lengte van de utriculi gelukkig wel goed vermeld.

DE REDACTIE